

ДСТУ ISO 9000:2007 «Системы менеджмента качества. Основные положения и словарь», ДСТУ ISO 9001:2009 «Системы менеджмента качества. Требования».

Buriak R.I., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Marketing and International Trade, National University of Bioresources and Nature of Ukraine

Methodical instruments for development of quality management systems of agricultural enterprises functioning. The article reveals scientific and practical issues of the development of quality management systems, problems of improving the methodical instruments of quality management system formation for its successful implementation and functioning. Methodical approaches for the development of QMS are substantiated, requirements to the documents of quality management system of agricultural enterprises are researched in detail according to NSU ISO 9001:2009 «Quality management systems. Requirements». The list and the content of typical processes of quality management system of agricultural enterprise is made. Information inputs and outputs of processes of quality management system are defined. Typical «Quality guideline» for agricultural enterprises of plant growing and animal breeding branches is developed according to the requirements of NSU ISO 9001:2009, that exactly describes methodological instruments of quality management system formation for agricultural enterprises and that is the main document of the system.

Key words: *quality*, quality management system, agricultural enterprises, development of quality management system, guideline for quality, processes of quality management system, methodical instruments for forming QMS of agricultural enterprises, NSU ISO 9000:2007 «Quality management systems. Fundamentals and vocabulary», NSU ISO 9001:2009 «Quality management systems. Requirements».

УДК 338.2:330.341.1

Дука А.П.,

канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та кредиту АПСВТ

Сутнісні ознаки та природа інноваційного розвитку національної економіки

У статті проаналізовано основні підходи до з'ясування сутнісних ознак інноваційного розвитку, що дозволило обґрунтувати висновок про відсутність уніфікованого підходу до пояснення його природи. На основі ґносеологічного співвідношення між поняттями «розвиток», «зміни», «рух» обґрунтовано співвідповідність між ними та визначено, що розвиток – це дихотомія, що розкривається через рух системи скерованого у відповідному напрямі та характері впливу змін на процеси, які відбуваються в самій системі. На основі розкриття сутності «економічного розвитку» з використанням критерію інноваційності виділені сутнісні ознаки та охарактеризовано природу інноваційного розвитку національної економіки.

Ключові слова: зміни, економічний розвиток, розвиток, рух, трансформація, інноваційний розвиток, інноваційний розвиток національної економіки

Дослідження глибинної соціально-економічної природи явищ та процесів функціонування суспільства відкриває можливості виявлення та опанування основ системної трансформації економіки, визначення ефективних чинників її розвитку з метою підвищення рівня добробуту населення та укріплення національної міцності держави. Інноваційний розвиток з процесами економічного розвитку суспільства знаходиться практично в одному ряду. Один із його методологічних напрямів лежить у полі зору забезпечення інноваційного розвитку, базуючись на описі процесів модернізації суспільного розвитку, інші – на системній трансформації та інституціоналізації економічного розвитку. Питання полягає у тому, що ж означає інноваційний розвиток, які його сутнісні ознаки та критерії ідентифікації.

Серед значного розмаїття наукових праць у площині інноваційних процесів та їх значення для подальшого розвитку економіки, окрім фундаторів інноваційного напрямку Й. Шумпетера, М. Туган-Барановського у сучасних наукових дослідженнях окремою

змістовною частиною вирізняються наукові здобутки багатьох відомих іноземних та українських вчених. Зокрема, інноваційний чинник у контексті розкриття технологічної парадигми сучасного розвитку та формування на цій основі науково-технічної та інноваційної політики держави досить ґрунтовно розкривається у дослідженнях таких науковців як Ю.М. Бажал, В.М. Геець, І.О. Галиця, І.О. Жилінська, І.О. Одотюк, Л.І. Федулова, Д.М. Черваньов, Л.В. Шинкарук та ін. У контексті обґрунтування інноваційного чинника економічного розвитку з позицій трансформаційних процесів на рівні держави, формування галузевих ринків, активізації інноваційної та інвестиційної діяльності на рівні підприємств вагомий внесок зробили В.Д. Базилевич, Н.І. Гражевська, А.І. Ігнатюк та ін. З точки зору дослідження фінансово-кредитних та інвестиційних аспектів забезпечення інноваційного розвитку значним доробком для сучасної науки є дослідження М.І. Крупки, П.В. Мітякіна, С.В. Онишко, В.Л. Осецького, А. Фонотова та багатьох інших зарубіжних і українських дослідників.

Разом з тим, інноваційний розвиток національної економіки є доволі складним науковим явищем, і, незважаючи на суттєві наукові результати, окремі питання залишаються дискусійними та невичерпними. Варто відзначити, що сьогодні немає чіткого визначення сутності інноваційного розвитку ні у численних нормативно-правових документах з цієї проблематики, ні у науковій літературі. У зв'язку з цим актуальним є поглиблення наукового пізнання цього сучасного явища. Насамперед, йдеться про саме поняття «інноваційний розвиток», його сприйняття у сучасній свідомості, науковому пізнанні та практичній площині життєдіяльності суспільства у зв'язку з актуалізацією глобалізаційних процесів, формуванні засад «знаннєвої економіки» та сучасного інформаційного етапу розвитку суспільства.

У зв'язку з окресленим, метою цієї статті є визначення сутнісних ознак та природи інноваційного розвитку.

Для відповіді на питання: «Що ж собою являє інноваційний розвиток національної економіки? Якими параметрами він характеризується та визначається?» необхідною є характеристика економічного змісту «інноваційного розвитку національної економіки», що можна здійснювати у двох ключових напрямках наукового пошуку: на основі його порівняння з близькими до нього поняттями, зокрема, зростання, прогрес, модернізація, еволюція тощо та за допомогою висвітлення різноманітних аспектів цього процесу.

Варто відзначити, що при висвітленні проблематики інноваційного розвитку у науковій літературі доволі часто зустрічається ототожнення його з такими поняттями як «інноваційна економіка», «інноваційний тип розвитку», «інноваційна модель розвитку». А тому важливо розглянути функції понятійного апарату і в цьому аспекті, в якому незалежними змінними є базові визначення понять, а залежними – похідні від них. Розглянемо деякі з них детальніше.

У науковій праці «Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України» інноваційний розвиток трактується як «неперервний процес якісних змін у структурі виробництва або соціальної сфери в результаті створення, застосування та розповсюдження нових знань, машин, технологій, матеріалів, видів енергії, форм і методів організації та управління, підвищення рівня освіти і кваліфікації працівників, які здійснюються з метою економічної ефективізації виробництва й підвищення рівня та якості життя населення. Іншими словами, це трансформація нових знань у високі життєві стандарти» [10, с. 31]. У цьому випадку йдеться скоріше про часткові зміни у двох сферах функціонування суспільства: соціальній та економічній, тоді як поза увагою є й інші аспекти розвитку суспільства, зокрема про екологізацію виробничої діяльності, зміни у свідомості, гармонізацію суспільного відтворення. З викладеного бачимо, що інноваційний розвиток розширює сферу свого впливу на суспільство, не обмежуючись тільки економічною та соціальною сферами функціонування.

Інноваційний розвиток пов'язується із сутністю парадигми інноваційного розвитку як досягнення економічного розвитку, яка концептуально обґрунтовує досягнення стійкого економічного зростання та сталого розвитку країни через інноваційний розвиток національної економіки шляхом широкомасштабного введення у господарський обіг продуктів інтелектуальної праці як знань, технологій, науково-технічних розробок для їх комерціалізації, досягнення соціально-економічного ефекту тощо [6].

Доволі широке визначення інноваційного розвитку: «незворотній процес переходу з одного стану в інший, який характеризується сукупністю змін, обумовлених впровадженням інноваційних перетворень, що приводять до формування нових властивостей системи, зміни її якісного стану, зростання здібностей, компетенцій, потенціалу та рівня ефективності її діяльності, укріплення системи, а також формування здатності чинити опір руйнівним силам зовнішнього та внутрішнього середовища» зустрічається в [2, с. 6], що практично ототожнює його розуміння із сутністю трансформації.

Окремі науковці вважають, що інноваційний розвиток можна охарактеризувати як процес структурного вдосконалення національної економіки, який досягається переважно за рахунок практичного використання нових знань для зростання обсягів суспільного виробництва, підвищення якості суспільного продукту, зміцнення національної конкурентоспроможності та прискорення соціального прогресу в суспільстві [19, с. 8].

Л.І. Федулова визначає інноваційний розвиток економіки в цілому як зростання її показників, забезпечених за рахунок реалізації інноваційних проєктів і впровадження нововведень [27, с. 35]. Однак такий підхід концентрує увагу винятково на досягненнях позитивної динаміки. Зрозуміло, що розвиток має виражатися в позитивній динаміці результативних економічних показників, але в практичній царині, досягнення зростання основних показників економіки, не завжди засвідчує існування розвитку, на що вказують дискусійні моменти у з'ясуванні відмінностей між економічним розвитком та економічним зростанням.

С. Ілляшенко розглядає інноваційний науково-технічний розвиток як «безперервне оновлення асортименту продукції і технологій виробництва, удосконалення системи управління виробництвом і збутом» [9, с.20]. У цьому контексті позиція автора більшою мірою репрезентує поняття інноваційного розвитку через модернізаційні процеси, що значною мірою звужує об'єктивність протікання самого розвитку. Безперечно, розвиток невіддільний від свідомої діяльності людини, її творчого начала, орієнтованого на продукування й використання нових знань у сферах своєї практичної діяльності. Однак, як будь-яке об'єктивне явище, розвиток орієнтує та окреслює напрям змін, а вибір варіантів змін на практиці, як то модернізація, залежить від розвитку самої особистості, яка їх ініціює.

Тому розкриття суті інноваційного розвитку відбувається також з позицій модернізаційного процесу, що забезпечується через формування відповідних типів національних інноваційних систем [1], а втілюється за допомогою інноваційної моделі як теоретичне вираження інноваційних пріоритетів, напрямів, структур, мотивацій, стратегій, механізмів тощо, які спрямовані на формування інноваційного типу розширеного відтворення національної економіки [14, с.31].

Ідея соціально-економічного прогресу, що повинен забезпечуватися інноваційною моделлю розвитку як несуча конструкція радикальних перетворень завдяки інноваціям, внаслідок економії на витратах, залучення внутрішніх ресурсів, ефекту мультиплікації як стратегія модернізації, на думку С.В.Онишко, і є інноваційним розвитком, що поряд з наукою й технікою перетворює на джерело творчої й цілеспрямованої інноваційної діяльності всі сторони суспільного життя [18, с.49].

Під «інноваційним розвитком» І. Галиця розуміє розвиток інноваційних систем та пояснює її так: «Інноваційна система – це упорядкована сукупність елементів, що має ієрархію та структуру і спрямована на генерування і впровадження інновацій. Інноваційні системи можуть існувати на різних рівнях: підприємства, корпорація, галузі народного господарства» [4, с. 32].

Інноваційний розвиток також розкривається через поняття інноваційної економіки. Зокрема, західні економісти інноваційною економікою визначають таку, що динамічно розвивається, в якій освоюють якісно нові види продукції, нові технології, методи виробництва [14, с.20].

Інноваційною економікою (економікою знань, знанневою економікою, інтелектуальною економікою) у найзагальнішому розумінні у визначенні Вільної енциклопедії (wikipedia.org) визначається такий тип економіки, що базується на потоці інновацій, на постійних технологічних удосконаленнях, на виробництві й експорті високотехнологічної продукції з високим рівнем доданої вартості й самих технологій. Передбачається, що

прибуток створює інтелект новаторів та вчених, інформаційна сфера [34]. До такого типу економіки відносять також економіку, в якій інноваційні продукти у загальному обсязі виробництва становлять не менше 15% [16].

За визначенням М.І. Крупки, інноваційна економіка – це така економіка, «...яка ґрунтується на пошуку, підготовці і реалізації інвестицій, що збільшують ступінь реалізації потреб суспільства» [14, с.30]. У цьому контексті вчений розкриває її як економіку інноваційного типу, порівнюючи з еволюційним неінноваційним типом та наголошує на суттєвих відмінностях між ними. Зокрема, за інноваційного типу розвитку, на думку автора, новачки пропонують, відбирають і впроваджують свідомо й цілеспрямовано, з формуванням відповідної національної політики підтримки інновацій у середині країни, належної інфраструктури, повнішому використанні міжнародних технічних, технологічних, організаційних і соціальних інновацій, а мірилом переходу до інноваційного типу визначає зростання показника кількості інновацій на одиницю національного доходу [14, с.30-31].

А.Фонотов інноваційним типом розвитку вважає прояв формування глибинних якостей соціально-економічної системи, пов'язаної з відпрацюванням стійкої, повторюваної, типової реакції на потреби й умови розвитку суспільства з точки зору розширення поля використання наукового методу, включення у сферу застосування всіх значимих напрямів людської діяльності [30, с.98].

Інноваційний тип розвитку характеризується перенесенням акценту на використання принципово нових прогресивних технологій, переходом до випуску високотехнологічної продукції, прогресивними організаційними та управлінськими рішеннями в інноваційній діяльності, що стосується як мікро-, так і макроекономічних процесів розвитку – створення технопарків, технополісів, проведення політики ресурсозбереження, інтелектуалізації виробничої діяльності [25, с. 224].

Аналіз теоретичних підходів дозволяє констатувати відсутність однозначного розуміння сутності та взаємоузгодженості між окресленими поняттями щодо інноваційного розвитку. Таким чином, така синонімізація понятійного арсеналу наукового аналізу створює методологічну невизначеність у контексті з'ясування суті інноваційного розвитку, що обумовлене такими причинами:

- не виділяється чіткого розуміння та відмінностей між різноманітними ознаками інноваційного розвитку, у зв'язку із існуванням безлічі понять з однаковою сутністю, але з різними визначеннями, а також низькою кореляцією ключових понять з похідними від них;
- не існує чіткого уявлення, що краще й важливіше для національної економіки: модернізація, інноваційний тип, інноваційна модель чи інноваційний розвиток;
- який з напрямів є кращим з огляду на існуючі реалії в економіці та незначний вплив сукупності базових та похідних понять на підсистеми, в яких застосовуються згадані поняття.

Але, незважаючи на розмаїття формулювань, вчені єдині у визнанні ключової ролі інновацій як продукту творчої інтелектуальної праці у забезпеченні розвитку. Тому з метою з'ясування природи інноваційного розвитку варто звернутися у площину наукового пізнання самого процесу розвитку та пов'язаних з ним явищ.

Визначити поняття «розвиток» у філософській традиції можна шляхом його співвідношення з іншими уже відомими поняттями – «зміна», «рух». У найбільш загальному розумінні зміна подається як перехід явищ з одного стану на інший та має спрямований характер. Поняття «рух» охоплює всі процеси, що відбуваються у світі, незалежно від їх сутнісних ознак і стосовно матерії діалектика визначає його як «зміну взагалі». Такий рух за обсягом охоплюваних процесів та явищ значно ширший за розвиток, але розвиток у конкретному його змісті багатший за рух. Так, філософська енциклопедія трактує розвиток як незворотну, спрямовану, закономірну зміну матеріальних та ідеальних об'єктів, акцентуючись на тому, що тільки одночасна наявність цих властивостей виділяє розвиток з-поміж інших змін [28].

Розвиток являє собою складніший процес ніж зміна або сукупність змін, а отже, розвиток не варто вважати простим синонімом зміни або прирівнювати його до руху. Лише виявлення змін не вказує на їх характер та тенденції, оскільки такі зміни можуть носити

кількісний характер, тоді як розвитком передбачаються якісні зміни, що супроводжують появу нового. Слід зазначити, що не кожні якісні зміни будуть рівнозначні розвиткові. Поняття розвитку виділяє із загальної сукупності змін ті, що пов'язані з оновленням системи, з її внутрішніми структурними і функціональними змінами, перетворенням у щось нове, інше. Тим самим одночасна наявність певних властивостей засвідчує системний характер відповідних змін.

Цікавим з наукової точки зору є підхід до розуміння «розвитку» з позицій теорії самоорганізації, темпоральні аспекти якої висувують її на передній план сучасної науки [11]. Відповідно до її теоретичних положень, «розвиток» розуміється як послідовність тривалих періодів, що відповідають стабільним станам системи, які перериваються короткими періодами хаотичної поведінки («біфуркації»), після чого відбувається перехід до наступного стійкого стану («аттрактора»), вибір якого визначається, як правило, флуктуаціями в точці біфуркації. Ключовим питанням при цьому є вплив випадковостей на загальний характер розвитку досліджуваного процесу, які принципово неможливо передбачити й прогнозувати. Саме з цим питанням пов'язані нові підходи до вивчення альтернатив суспільного розвитку, які виникають у точках біфуркації. Це означає, що систему необхідно модифікувати в ході еволюції. До системи вводяться у невеликій кількості нові складові, які призводять до виникнення нової мережі реакцій між її компонентами. Нова мережа реакцій починає конкурувати зі старим способом функціонування системи. У випадку, коли система структурно стійка відносно нових одиниць, новий режим функціонування не встановлюється, а самі нові одиниці («інноватори») гинуть. Однак, коли структурні флуктуації успішно «приживаються», то система перебудовується на новий режим функціонування: її активність підпорядковується новому «синтаксису» [21, с. 250-251].

Таким чином, розвиткові притаманні: скерованість у часі; незворотність процесу, тобто явища, що змінюються, є неповторними у своїх індивідуальних рисах; поява у процесі розвитку нового, чого не існувало раніше; закономірний характер розвитку, підпорядкованість його певним законам. Саме ці основні риси відрізняють розвиток від руху та змін.

Розвиток не завжди супроводжується виключно позитивними змінами. Розвиток може збігатися з поступальним рухом до більш розвинутого і досконалого або з рухом у протилежному напрямі. У цьому сенсі розвиток може мати і регресивний напрям, низхідну лінію. Оскільки одним із діалектичних законів розвитку є закон єдності й боротьби протилежностей, в основі розвитку є конфлікт, активна взаємодія сторін об'єкту, одна частина якого прогресує, а інша – регресує.

Проблематика критеріїв прогресу розглядається як одна із складних у історичному розвитку суспільства та, насамперед, розглядається в межах наук про суспільство. Окремі дослідники вважають, що критеріїв прогресу не існує, оскільки прогрес розуміється як покращення життя населення [13, с.7, 10]. Аналізуючи сутність прогресу, автор доходить висновку, що в історії людства рух вперед для більшості населення не покращує їх життєдіяльність. На цій основі обґрунтовується позиція, що всі можливі види соціальних змін недоцільно зводити лише до прогресу, регресу та однорівневих зрушень, оскільки в історії є випадки руху вперед – від старого до нового, що характеризувалися помітним погіршенням ситуації за будь-якими застосовуваними критеріями прогресу [13, с.12]. З іншого боку, зростання рівня розвитку передбачає, що прогрес не пов'язаний лише з покращенням життя, оскільки відбувається в результаті ускладнення трудової діяльності населення. Відповідно, чим складніше трудова діяльність, тим вище рівень розвитку самого суспільства [32].

Таким чином, прогрес людства обумовлений одночасними змінами у соціальній (наближення суспільства до свободи та справедливості), матеріальній (найповніше задоволення потреб суспільства та ліквідація обмежень для такого задоволення) та науковій (процес неперервного та поглибленого пізнання світу і його освоєння) сферах функціонування суспільства. А економічний прогрес виникає тоді, коли з відносно меншими витратами ресурсів досягається отримання відносно більшого результату та продуктивності [8, с.55].

Дотримуючись такої логіки, доцільним вбачається позиція американського дослідника з менеджменту Бена Джонса, який стверджує, що з розвитком суспільства підтримання прогресу стає все складніше, оскільки це вимагає збільшення витрат на наукові дослідження й розробки, а також постійного зростання кількості зайнятих у цій сфері. Насамперед, він пов'язує ускладнення в утриманні прогресу з ускладненням самих проблем, з якими стикається людство у зв'язку із масивом накопичених сьогодні знань. Як наслідок, потенційним винахідникам необхідно витрачати більше часу на освіту, щоб опанувати ці знання, а отже, відкриття вимагають більше часу й більше зусиль для вирішення складніших проблем [20].

Загальновідомо, що розвиток може бути реалізований через дві взаємопов'язані форми – еволюцію та революцію. Тим самим розвиток може носити як еволюційний, поступовий, так і стрибкоподібний характер.

Сучасне розуміння революційних змін в економічних системах пов'язане із докорінною її зміною через розірвання поступовості, як стрибок, біфуркація. Прихильники такого підходу до пояснення причин розвитку вважають, що критерієм переходу є якісні зміни, які за своєї руйнівної природи відкривають перспективу прогресу. Вперше ідею революції щодо пояснення проблем суспільного розвитку висунув К. Маркс на основі діалектичного закону переходу кількісних змін на якісні. У такому розумінні накопичення в суспільстві еволюційних змін, спричинених технічним прогресом та удосконаленням виробничих сил до їх критичного рівня призводять неминуче до якісного стрибка, в результаті чого змінюється суспільний устрій. У цьому випадку неминуче порушується спадкоємність. Приклади таких змін присутні як у науці (зміна наукових парадигм), так і в історичному розвитку. Зокрема, яскравим прикладом тому є розвиток економіки Фінляндії, 70% експорту якої у 60-х роках XX ст. складався з продукції лісопереробки, а сьогодні більш як на 50% забезпечується наукоємною продукцією.

Еволюційний же розвиток, навпаки, передбачає рух від однорідного до різноманітного, єдність диференціації й інтеграції, прагнення досягти рівноваги у процесі адаптації системи до внутрішніх та зовнішніх змін. І у цьому контексті поняття «еволюція» розкривається як спонтанний процес саморозвитку, що вказує лише напрям руху, результат якого залежить від різноманітних обставин і чинників, тоді як «розвиток» відображає внутрішні зміни і процеси, що призводять до зміни функціонування об'єктів та їх складових [29, с. 31].

Таким чином, розвиток розкривається через рух системи скерованого у відповідному напрямі та характері впливу змін на процеси, які відбуваються в самій системі (рис.1.)

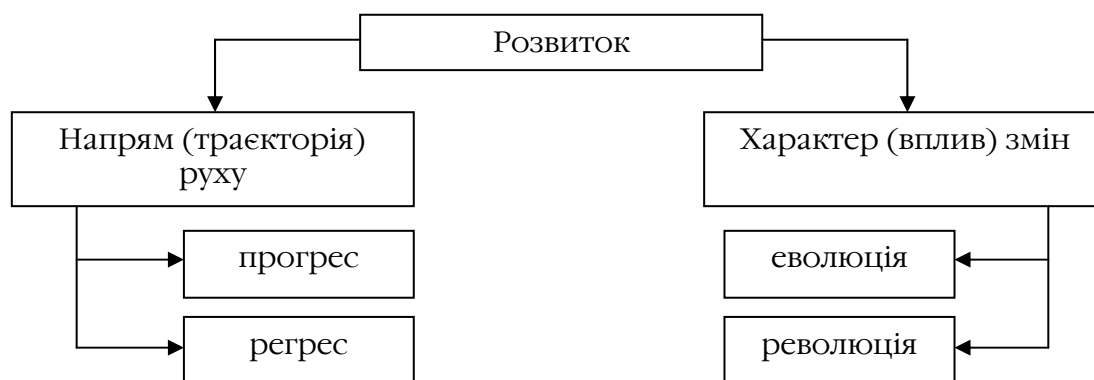

Рис.1. Дихотомічна природа розвитку

Зміни в економіці є невід'ємною ознакою її існування та визначаються як минулим розвитком, так і можливістю свідомого вибору альтернатив на майбутнє. Як вказує досвід, зміни не можуть носити безперервний характер протягом тривалого періоду. Насамперед, це пов'язане із суперечностями й перешкодами, на які наражається суспільство та які гальмують суспільний рух. Серед основних чинників, що спроможні впливати й визначати рух, можна виокремити помилкові прогнози очікування, політичні події, пертурбації внаслідок вдосконалення технологічних процесів, відкриття нових джерел сировини та енергії, зміни структури потреб, уподобань, поведінки споживачів. Тому нерегулярність змін під впливом зазначених чинників ускладнює взаємне пристосування і взаємовідповідність

між темпами розвитку різних сфер національної економічної системи та може призвести до економічної депресії, або навіть спричинити кризу. Але з плином часу відновлюється нова координація між елементами системи, рівновага між ними поступово відновлюється і розпочинається наступний етап поступального руху суспільства, який триває до появи нової події, з настанням якої втрачається відповідність між розвитком елементів системи.

Разом з тим, розвиток характеризується циклічною траєкторією, хвилеподібною динамікою, повторенням певних періодів та типів господарських устроїв. Із часом було встановлено, що така періодизація розвитку відбувається в межах певного періоду часу й також вирізняється хвилеподібною динамікою, коли фази циклу призводять до змін у розвитку економіки. При цьому періоди нерівноважного стану, на думку Й. Шумпетера, є необхідним середовищем для початку реорганізації структури системи шляхом групової взаємодії підприємців, що призводить до утворення ефективних форм використання обмежених ресурсів [31, с.159-160].

Таким чином, розвиток визначається характером трансформаційних процесів, притаманних соціально-економічній системі, оскільки зміни та трансформації становлять окремі аспекти загального поняття розвитку.

Цілком очевидно, що для суспільних систем характерні певні «порогові значення», перехід через які спричиняє різкі якісні зміни всередині самої системи, а також у її організації, що в цілому характеризується поняттям «трансформація».

У найбільш загальному розумінні трансформація є стадією розвитку будь-якої економічної системи пов'язаної з її перетвореннями, видозмінами. У якісному значенні вона описує кінцевий стан розвитку, реорганізацію цілісної системи шляхом імплементації її як елемента в систему вищого рівня розвитку [7, с.164-165].

Серед основних факторів, що зумовлюють трансформаційні процеси, у літературі не існує єдиної точки зору. Зокрема, Ю.Ольсевич виокремлює:

- трансформаційні фактори, тобто технічний прогрес суспільства, пов'язаний із змінами у забезпеченні факторами виробництва;
- опосередковані фактори, які характеризують особисті інтереси людей залежно від класового розшарування у суспільстві;
- безпосередні фактори, що відображають суспільні інститути, спроможні приймати відповідні рішення й забезпечувати їх реалізацію на різних рівнях [17, с. 27-44].

Досліджуючи структурні трансформації у національній економіці України, до основних чинників, що їх зумовлюють, В. Геець відносить:

- загальні та специфічні чинники екзогенного характеру. При цьому загальні зумовлюють сам перебіг трансформаційних процесів, тоді як специфічні спричиняють вибір моделі розвитку);
- внутрішні та зовнішні щодо країни, які зумовлюють відповідний вибір програми дій – «шокової терапії» [26, с.38-42].

Пояснюючи сутність трансформаційних процесів у науковій літературі, вирізняється точка зору, що трансформація – не лише пристосування системи до нових умов господарювання, а заміна попередньої економічної системи якісно новою, оскільки значна зміна наявної економічної системи, в результаті чого відбувається виникнення та існування нового господарського механізму [12, с.58]. Особливість трансформації полягає у перебігу радикальних змін у системі політичних, економічних, соціальних та правових відносин. Тим самим трансформація позначає перетворення системи економічних відносин, її глибинної суті під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників або ж їх комбінацією. Разом з тим, на думку Л. Бальцеровича, поняття трансформації є простим переходом від одного стабільного стану до іншого, невизначеного й позбавленого своїх закономірностей та характерних особливостей стану [3, с.116-123].

Таким чином, на відміну від розвитку, трансформація, допускаючи глибокі зміни, характеризується спадковістю, що припускає можливість у теоретичному ракурсі повернення до попереднього стану.

Досліджуючи розвиток економіки, Й. Шумпетер стверджував, що економічний розвиток характеризує процес переходу народного господарства від закладеного на кожен момент часу

центру до іншого. Він наголошував, що економічне зростання не може бути ототожнене із процесом розвитку за умови, що зростання не спричиняє появу нових якісних явищ [31, с.154-157].

У найбільш загальному розумінні економічним розвитком пояснюється те, коли у новому періоді відбудеться не просто кількісне збільшення випуску певного обсягу виробленої продукції чи послуг порівняно з попереднім, а матиме місце нове економічне явище, для якого характерно виробництво нових товарів і послуг, впровадження та використання нової техніки і нових технологій, опанування нових соціально-економічних відносин (інститутів) [23, с.14].

Характер економічного розвитку здебільшого залежить від національних особливостей, однак існують загальні параметри, що характеризують цей процес, та показники, які використовуються для оцінювання рівня економічного розвитку і дозволяють порівнювати країни. Загальна методологія такої оцінки базується на дослідженнях Комітету зі сприяння розвитку Організації економічного співробітництва та розвитку (КСР ОЕСР), та включає комплекс показників, що охоплюють: ВВП и ВВП на душу населення; якість та життєвий рівень населення; конкурентоспроможність економіки; продуктивність праці й інші показники економічної ефективності; вартісний вимір людського капіталу, його якість і продуктивність; рівень корупції; місце у провідних світових рейтингах; галузеву структуру тощо [22; 35; 36].

Отже, економіка, орієнтована на розвиток, як справедливо зазначає А.С. Філіпенко, формує принципово інші якісні параметри для господарського середовища, використовуючи власні переваги, починає функціонувати на власній основі, ставить у фундамент свого розвитку самопідтримуючий господарський поступ. Головне парадигмальне зрушення при цьому полягає у переході від економіки пропозиції до економіки попиту, яка детермінує зростання внутрішнього виробничого та особистого споживання, максимальне залучення власних ресурсів [29, с.38].

Економічне зростання стане справді реальним тільки у тому разі, якщо супроводжуватиметься процесом якісних покращень у структурі економіки. Як справедливо зазначає відомий американський економіст, лауреат Нобелівської премії С. Кузнеца, «...економічне зростання країни може визначатися як довготривале підвищення спроможності постачати населенню усе різноманітніші економічні продукти і ця зростаюча спроможність базується на технологіях, а також на інституційних та ідеологічних змінах, які безпосередньо супроводжують ці процеси» [37, с.247]. Таким чином, тільки те економічне зростання і процес економічного розвитку слід вважати якісним та таким, що відображає позитивну динаміку еволюційного розвитку національної економіки. Тим самим у гносеологічному вакуумі з приводу дослідження питань розвитку та зростання слухним вважається точка зору Р. Брінкмана, що економічне зростання вимагає нескінченних структурних змін, які є процесом технологічного та економічного розвитку [33, с.11]. Однак досвід засвідчує, що сучасна економічна політика спрямована на вирішення економічних проблем здебільшого шляхом перерозподілу ресурсів між галузями та регіонами. Але варто розуміти, що *однією із характерних ознак економічного розвитку є процеси структурних зрушень на основі визнання якісних змін у технічних та технологічних параметрах, тобто критерій інноваційності*.

Тим самим поняття економічного розвитку та економічного зростання тісно пов'язуються з модернізацією як переходом від традиційного до сучасного суспільства. Найчастіше модернізація асоціюється зі змінами, які відбуваються в економічній, техніко-технологічній, політичній та інших сферах суспільства, орієнтованих на прогресивні зрушення. При цьому ми поділяємо точку зору, що вона охоплює ту частину трансформації, що пов'язана із зростанням функціональних властивостей оновлення традиційних соціально-економічних форм та розвитку новітніх структур, адекватних новим вимогам часу, й зумовлює системну трансформацію суспільства [5, с.169-170].

З позиції теорії трансформації технологічне поле (інноваційно-технологічне) є відносно незалежним від інших полів соціальних дій (економічного, політичного тощо), оскільки від них принципово відрізняється. Тим самим безпосереднім джерелом модернізації логічно вважаються технологічні трансформаційні зміни, що ініціюють структурні

зрушення інших типів – ресурсні, організаційно-поведінкові і, звичайно, інституційні. Результати цих взаємопов'язаних зрушень відображають характер модернізаційних перетворень за межами технологічного поля. Зокрема, технологічну модернізацію на економічному полі правомірно розглядати як трансформаційний процес, що відбувається під впливом технологічних змін у межах існуючого господарського середовища й інших інституціональних та інших зрушень. Тим самим по суті цей процес являє собою складову частину процесу економічної трансформації та потребує «модернізаційного прориву» [15, с.21]. Аналогічної точки зору дотримуються і українські дослідники, пояснюючи взаємозв'язок технологічної модернізації з перебігом структурних трансформацій у промисловості України. Особливістю технологічного розвитку на найближчих 20 років вбачається розвиток технологій, що забезпечуватимуть технологічні прориви або створення випереджального науково-технологічного заділу з метою розробки принципово нових видів матеріалів, продуктів, продукції, яким притаманні раніше невідомі можливості, а також технології, що формуються на стику різних предметних галузей [24, с.32].

Однак, *на відміну від модернізації, що передбачає доведення основних елементів системи до певного «ідеального стану» шляхом їх удосконалення й ускладнення, розвиток зумовлює такі ускладнення у функціонуванні економічної системи залежно від обраного напрямку руху економічної системи. Таким чином, модернізацію доцільно розглядати як втілення практичних заходів, орієнтованих на забезпечення розвитку.*

Узагальнюючи співвідношення між поняттями «зміни», «рух», «трансформація», «розвиток», взаємозв'язок між ними вбачається за доцільне подати таким чином (рис.2):

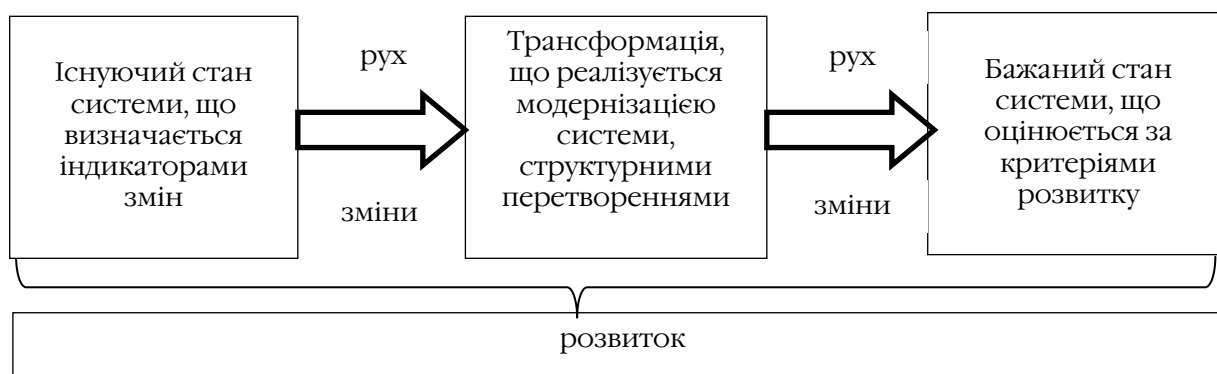

Рис.2. Характер взаємозв'язку між поняттями «зміни», «рух», «трансформація», «розвиток»

З викладеного доходимо висновку, що поняття та природа інноваційного розвитку являє собою складне й неоднозначне явище, що охоплює різноманітні сфери функціонування суспільства. Дослідження глибинної суті цього явища в економіці пов'язане з такими поняттями як розвиток, трансформація, модернізація, що окреслюють напрям руху та характер впливу змін на функціонування економічної системи.

Таким чином, можемо акцентувати увагу на тому, що основою інноваційного розвитку є критерій інноваційності, а сам інноваційний розвиток забезпечується приведенням у дію внутрішніх чинників, які, вступаючи у суперечності між собою та долаючи їх, забезпечують рух економіки у відповідному напрямі. Критичний аналіз наведених підходів до його трактування дозволяє дійти висновку, що практично всі дослідники у цьому контексті тією чи іншою мірою мають спільну позицію.

Враховуючи основне термінологічне розмаїття в з'ясуванні його суті та природи, інноваційним розвитком національної економіки доцільно розуміти незворотний, цілеспрямований закономірний рух у напрямі поступових якісних і структурних позитивних змін у довготерміновому періоді на основі створення, застосування й поширення у різних сферах буття та свідомості (освіті, науці, економіці, культурі, політиці, соціумі тощо) нових знань, новітніх технологій, людського потенціалу, концентрації капіталу на інноваційних видах діяльності, що формуються під впливом суперечностей економічної

системи, потреб та інтересів. Основними критеріями інноваційного розвитку національної економіки доцільно вважати: 1) зростання обсягів інвестицій у людський капітал (освіта, наука, медицина, якість життя); 2) нарощення інноваційного потенціалу; 3) зростання частки виробництва продукції з високим рівнем доданої вартості; 4) місця у провідних міжнародних рейтингах.

Таке розуміння суті інноваційного розвитку відповідає викликам глобалізованого сучасного середовища та пояснює особливості інноваційної діяльності на різних рівнях економіки, а також відповідає вимогам сучасної інноваційної теорії.

Література:

1. Алексеенкова Е.С. Типология моделей инновационного развития / В.М. Сергеев, Е.С. Алексеенкова, В.Д. Нечаев // Полития. – 2008. – № 4. – С.6-22.
2. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.
3. Бальцерович Л. Социализм, капитализм, трансформация: очерки на рубеже эпох. / пер. с польск. – М.: Наука/Урао, 1999. – 352 с.
4. Галиця І.О. Що ж таке інноваційний розвиток? // Економіка та держава. – 2003. – № 10. – С. 32-33.
5. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін. / Н.І.Гражевська. – К.: Знання, 2008. – 431 с.
6. Гусев В. О. Державна інноваційна політика як засіб розвитку національної економіки: навч. посіб. / В. О. Гусев. – К.: Вид-во НАДУ, 2007. – 60 с.
7. Економічні системи: монографія. – Т.1 / за ред. д.е.н., проф. Г.І.Башнянина. – Л.: Вид-во Львів. комерц. акад., 2006. – 484 с.
8. Єременко В.Г. Основи соціальної економіки: Популярний курс / В. Г. Єременко. – К.: МАУП, 1997. – 168 с.
9. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: навч. посіб. / С.М. Ілляшенко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 278 с.
10. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України / В.В. Онікієнко, Л.М. Ємельяненко, І.В. Терон; за ред. В.В. Онікієнка. – К.: РВПС НАН України, 2006. – 480 с.
11. Концепции современного естествознания / ред. В.Н.Лавриненко, В.П.Ратников. – М., 1977. – С.8.
12. Концепції економічних систем та проблеми їх структурної трансформації // Вища школа. – 2003. – № 2-3. – С.44-65.
13. Коротаев А.В. Социальная эволюция: факторы, закономерности, тенденции. – М: Восточная литература РАН, 2003. – 278 с.
14. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України. – Львів: Вид. центр Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2001. – 608 с.
15. Мартынов А.В. Технологическая модернизация – составляющая экономической трансформации // Економічний часопис-XXI. – 2010. – № 9-10. – С. 19-25.
16. Митякин П. В России инновациями занимаются только сумасшедшие // Бюллетень «Инновационные тренды». – 2011. – №12 – С. 4-5 / Федеральный образовательный портал ЭСМ. – [Электронный ресурс]. URL: <http://ecsocman.hse.ru/docs/33545778/>
17. Ольсевич Ю.К. К теории экономических трансформаций. / Ю.К. Ольсевич– М.: ИЭРАН, 1997. – 287 с.
18. Онишко С.В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку: монографія / С.В. Онишко– Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. – 434 с.
19. Перспективи інноваційного розвитку України (аналітична доповідь) [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.niss.gov.ua/Table/Zhalilo21/003.htm>.
20. Пока еще ярок свет... А может быть, прогресс – всего лишь иллюзия? / «The Times», 21/10/2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inosmi.ru/panorama/20051021/223189.html>
21. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, Стенгерс И. / Пер. с англ.; общ. ред. В. И. Аршинова, Ю.Л. Климонтовича, Ю.В. Сачкова. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
22. Содействие международному развитию. Курс лекций / под ред. В.И. Бартенева, Е.Н. Глазуновой. – М.: Всемирный банк, 2012. – 408 с.
23. Структурні зміни та економічний розвиток: монографія / В.М. Геець, Л.В. Шинкарук, Т.І. Артёмова та ін. – К., 2011. – 696 с.
24. Технологічна модернізація промисловості України / за ред. Л.І. Федулової; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2008. – 472 с.
25. Ткаченко Т.П., Тульчинський Р.В. Розвиток інноваційного підприємництва в Україні // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2010. – №7. – С.223-229 [Електронний ресурс]. – http://economy.kpi.ua/files/files/40_kpi_2010_7.pdf

26. Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні / за ред. В.М. Гейця. – Х.: Форт, 2003. – 440 с.
27. Федулова Л.І. Інноваційна економіка: підруч. / Л.І. Федулова. – К.: Либідь, 2006. – 480 с.
28. Философская энциклопедия: в 5-х т. / [под редакцией Ф.В. Константинова]. – М.: Советская энциклопедия, 1960 – 1970. — [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/1013/развитие..
29. Філіпенко А.С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку / А.С. Філіпенко. – К.: Знання України, 2002. – 190 с.
30. Фонотов А. Теоретико-методологические подходы к разработке инновационной политики // Российский экономический журнал. – 1992. – № 9. – С. 97-111.
31. Шумпетер Й. Теория экономического развития / пер. с англ. – М.: Прогресс, 1992. – 455 с.
32. Alexakha A. The criterion of society's level of development / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-ir.info/2011/05/17/the-criterion-of-societys-level-of-development/>
33. Brinkman Richard. Cultural Economics. — The Napi Press, 1981. – 432 с.
34. http://ru.wikipedia.org/wiki/Инновационная_экономика
35. http://ru.wikipedia.org/wiki/Экономическое_развитие
36. <http://www.oecd.org>
37. Kuznets Simon. Modern Economic growth: Finding and Reflections. // The American Economic Review, Vol. 63., No.3., June 1973. — P.247-258.

Дука А.П., канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры финансов и кредита АТСОТ

Сущностные признаки и природа инновационного развития национальной экономики. В статье проанализированы основные подходы к выявлению сущностных признаков инновационного развития, что позволило обосновать вывод об отсутствии унифицированного подхода к объяснению его природы. На основе гносеологического соотношения между понятиями «развитие», «изменения», «движение» обосновано соответствие между ними и определено, что развитие – это дихотомия, раскрывающаяся через движение системы в соответствующем направлении и характере влияния изменений на процессы, протекающие в самой системе. На основе раскрытия сущности экономического развития с использованием критерия инновационности выделены сущностные признаки и охарактеризована природа инновационного развития национальной экономики.

Ключевые слова: изменения, экономическое развитие, развитие, движение, трансформация, инновационное развитие, инновационное развитие национальной экономики.

Duka A.P., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Finance and Credit, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

The essential features and the nature of innovation development of the national economy. The main approaches to determining the essential features of innovation development are analyzed. The conclusion about the lack of unified approach to explaining the nature of innovation development is made. Based on the epistemological relationship between the concepts of "development", "change", "motion", the mutual compliance between them is proved. The development of dichotomy that is revealed through the motion of the system operating in the proper direction and the nature of the changes on the processes occurring in this system is analysed. Based on the disclosure of the concept of "economic development", using the criteria of innovation, the essential features were highlighted and the nature of the innovation development of the national economy is characterized.

Key words: changes, economic development, development, motion, transformation, innovative development, innovation development of the national economy.